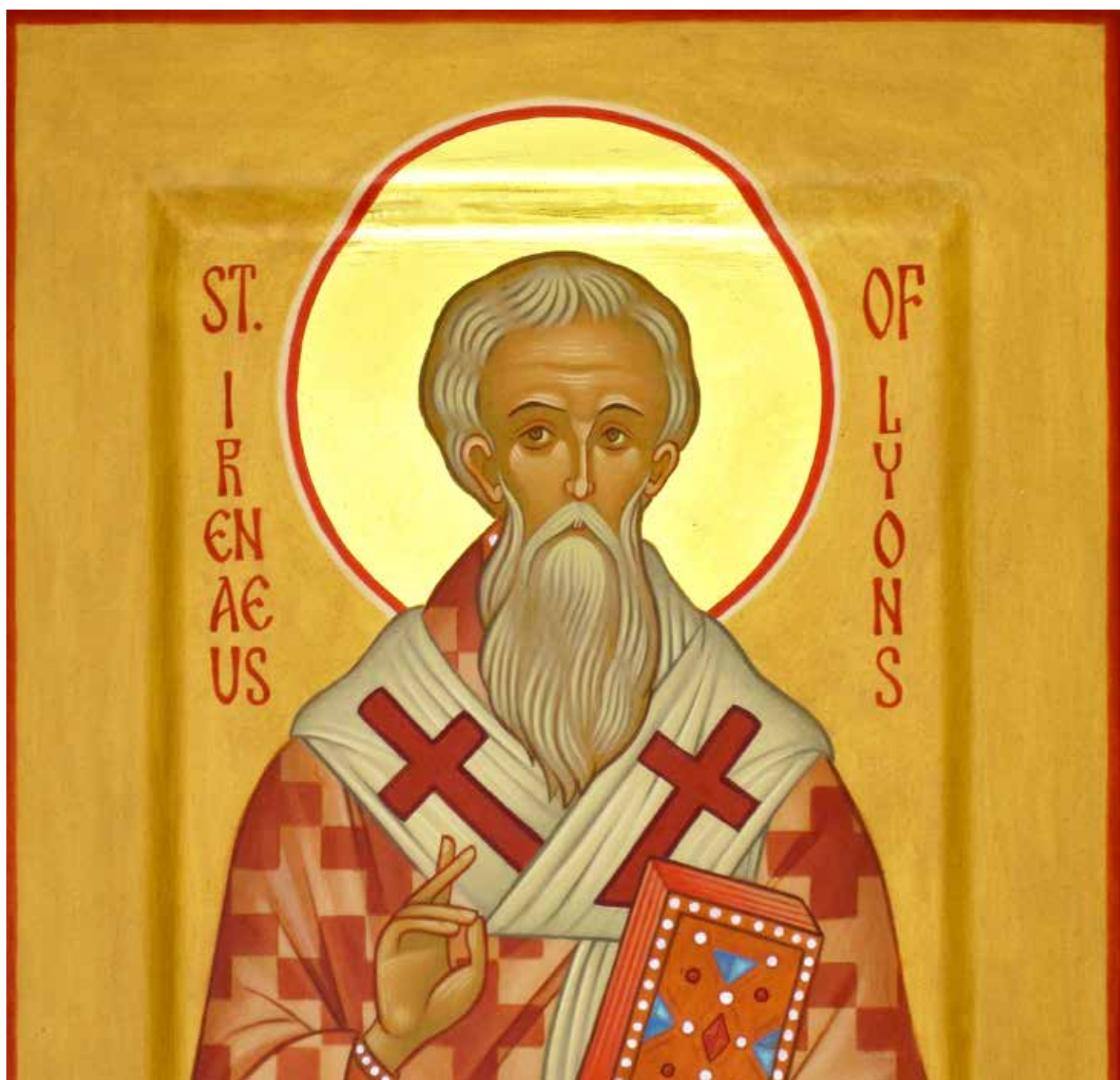

• door Gerard Kramer

Irenaeus van Lyon (140-202)

>>

Waarom interessant?

De kerkvader (=vroegchristelijke schrijver) Irenaeus is rond 140 geboren in Klein-Azië, mogelijk in Smyrna. In zijn jeugd heeft hij daar de toen al oude Polycarpus horen spreken. Polycarpus is als bisschop van Smyrna in 155 op 86-jarige leeftijd de marteldood gestorven. Toen Irenaeus geboren werd, was Polycarpus dus ongeveer 70 jaar oud. Deze Polycarpus is een

leerling geweest van de apostel Johannes. Irenaeus is voor ons, christenen van de 21e eeuw, om verschillende redenen interessant:

- omdat hij slechts enkele generaties na de apostelen heeft geleefd;
- omdat hij pal stond voor het gezag van de Schrift;
- omdat hij een verrassend helder inzicht in het profetisch woord had.

Irenaeus werd in 177 tot bisschop van Lyon gekozen. Zijn moedertaal, het Grieks, werd in het zuiden van Gallië nog door velen gesproken en op zijn minst verstaan. Het Grieks fungeerde in de 2e eeuw nog als een soort kerktaal voor de gewoonlijk Latijn sprekende westerse christenen. Irenaeus predikte echter behalve in het Grieks ook in het Latijn. Zijn stem werd dan ook in de hele christenheid vernomen, en niet alleen vernomen, maar ook gewaardeerd. Toen hij nog presbyter was, werd hij door de leiding van de kerk in Lyon met een warme aanbeveling naar Rome gestuurd om daar een brief te overhandigen die begrip vroeg voor de nieuwe profetische ideeën van het montanisme. Het montanisme was een van huis uit Kleinaziatische opwekkingsbeweging

waarmee Irenaeus zich verbonden wist door zijn waardering voor de 'wonderkracht' van de Geest. Hij schreef later ook zelf brieven die tot in Rome en Alexandrië kwamen. De betekenis van zijn naam (Irenaeus = de Vredelievende) werd zichtbaar in zijn praktijk: hij wilde doorgaans vrede stichten en tussen strijdende partijen bemiddelen. Hij had wel problemen met afwijkende leer, oftewel met ketterij: vertegenwoordigers daarvan stelde hij persoonlijk verantwoordelijk voor de door hen aangerichte schade.

Irenaeus en zijn tijd

Als Irenaeus geleefd heeft van 140-202, heeft hij de volgende keizers meegemaakt: Antoninus Pius (138-161), Marcus Aurelius en zijn mede-keizer Lucius Verus (161-180), Commodus (180-192) en Septimius Severus (193-211). Onder Antoninus Pius was de situatie aanvankelijk nog redelijk rustig voor de christenen, maar vanaf ongeveer 150 werd een steeds duidelijker tegenstelling zichtbaar tussen de leef- en handelwijze van de christenen en de ideologie van het Romeinse rijk. Dat christenen niet wilden deelnemen aan activiteiten die samenhangen met de verering van de heidense goden en speciaal van de keizer bezorgde hen de reputatie staatsgevaarlijk te zijn. Vervolgelingen onder Marcus Aurelius in Smyrna leidden in 165 tot de marteldood van Polycarpus, en in 177 stierven te Lyon achtenveertig plaatselijke christenen de marteldood. Onder Commodus en Septimius Severus hadden de christenen in het Romeinse rijk het betrekkelijk rustig.

De gnostiek

De kerk had in de 2e eeuw niet alleen te maken met gevaren van buitenaf in de zin van vervolgingen door de Romeinse overheid, maar ook met gevaren van binnenuit. De hoofdoorzaak daarvan was dat velen zich niet langer wilden onderwerpen aan het gezag van de Bijbel, maar de voorkeur gaven aan een erg vrije interpretatie daarvan. Het verstand wilde op eigen kracht inzicht verwerven in de meest ondoordringbare mysteriën, vandaar de naam gnosis, het Griekse woord voor kennis. Tegenwoordig duiden we deze stroming meestal aan met het woord gnostiek of gnosticisme.

De gnostiek baseerde zich op een dualisme dat licht stelde tegenover de duisternis, de geest tegenover het stof, het goede tegenover het kwade, een goede god tegenover een boze god. Deze stroming kwam na het jaar 70 tot ontwikkeling in joodse en joods-christelijke kringen. Daar wilde men

de Heer Jezus nog wel als een profeet zien, maar niet als de Zoon van God. De Heer Jezus werd gezien als één van de emanaties (=uitvloeiingen, uitstortingen, uitstralingen of voortvloeiingen) van de goede god, waartussen Hij een bevoorrechte plaats bekleedde. De gnostiek streefde naar een diepere kennis van de goddelijke dingen dan door het eenvoudig geloof geschonken kon worden, en speciaal naar wat men noemde het 'aanschouwen' van de godheid. Er werd daarvoor een beroep gedaan op een geheime, overgeleverde openbaring. Behalve een kennisleer wilde de gnostiek ook een heilsleer zijn: de ziel moest verlost worden uit de materiële wereld en opstijgen naar een spirituele wereld, waar ook haar oorsprong lag. De gnostiek was, evenals dat bij de heidense mysteriën het geval was, slechts gereserveerd voor een kring van ingewijden. Paulus brief aan de Kolossers laat zich goed verklaren als een apostolische waarschuwing tegen de vroege gnostiek, ook wel pregnostiek genaamd. De volgende uitspraak van Paulus is duidelijk tegen deze pregnostiek gericht: 'Laat niemand u de prijs ontzeggen, doordat hij behagen scheidt in nederigheid en engelenver-

LIBROS QUINQUE ADVERSUS HAERESIS...

SAINT IRENAEUS (BISHOP OF LYON.)

ering, ingewijd in wat hij gezien heeft, zonder reden opgeblazen door het denken van zijn vlees' (Ko2:18). Daarom benadrukt de apostel dat alleen in Christus 'al de schatten van de wijsheid en kennis verborgen zijn' (Ko2:3) – en dus niet buiten Hem!

Irenaeus en de gnostiek

In 2e eeuw was de gnostiek inmiddels een invloedrijke stroming geworden, waarvan Irenaeus een fervent tegenstander was. Zijn belangrijkste werk is namelijk een Onthulling en weerlegging van de valse gnosis, beter bekend onder de Latijnse titel *Adversus haereses*, d.i. Tegen de ketterijen. Van het volledige werk is slechts een Latijnse vertaling bewaard, en een Armeense van de laatste twee boeken. In het Grieks hebben we alleen boek I over en enige fragmenten uit de andere boeken die door andere christelijke schrijvers zijn overgeleverd. In dit werk bestrijdt Irenaeus de gnostiek, maar hij zet daarin ook de algemene principes uiteen die ter bestrijding van alle ketterijen dienen. De vijf boeken zijn met grote tussenpozen geschreven (tussen 176 en 199), zodat het werk geen duidelijke eenheid vormt en niet altijd een logische voortgang heeft.

Irenaeus beroept zich voor de weerlegging van de gnostiek in boek I op de rede, in boek II op de traditie, in boek III op de profeten, in boek IV op de uitspraken van Christus. In boek V behandelt hij de eschatologie. Dat laatste boek is uitermate interessant. Met name in dat boek is Irenaeus een heldere, verrassend bijbelgetrouwe uitlegger.

Irenaeus en het Duizendjarig Vrederijk

Interessant is dat Irenaeus geloofde in een Duizendjarig Vrederijk. Voor het geloof in dit Duizendjarig Rijk, voor dit chiliasme dus, citeert hij zijn oudere tijdgenoot Papias in *Adv. Haer.V* 33,3-4. Papias was bisschop van Hiërapolis en zou de apostel Johannes nog hebben horen preken. Hij werd door sommigen gewantrouwd om zijn chiliastische ideeën. Irenaeus liet zich daardoor echter niet afschrikken, integendeel.

Om de juistheid van het christendom te bewijzen doet Irenaeus een beroep op de profetieën. Opvallend helder zet hij het verband tussen de gebeurtenissen in Dn2 en Dn7 uiteen, met het Romeinse rijk als het vierde rijk, dat tenslotte in tien jaren zal worden verdeeld (*Adv. Haer.V* 25,26). Hij legt daarbij ook het verband met de tien koningen / horens in

>>

Op17, en wijst erop dat de niet door mensenhanden afgehouden steen, Christus, komt na deze verdeling in tien, dus in de tijd van de tenen! Ook combineert hij Dn7 en Op17 met elkaar.

Irenaeus schrijft ook uitvoerig over de antichrist als aanduiding voor de mens van de zonde / de zoon van het verderf uit 2Th2 (Adv. Haer.V 25,1), en identificeert deze met de kleine hoorn van Daniël, met het tweede beest van Op13 en met de valse profeet die in de poel van vuur zal worden geworpen in Op19:20 (Adv. Haer.V 28,2). Bij Irenaeus is ook de gedachte te vinden dat de antichrist uit de stam Dan zal voortkomen.

Dat concludeert hij uit de vermelding van Dan in Jr8:16 en de weglating van deze stam in Op7 (Adv. Haer.V 30,2).

Speculaties over de naam van de antichrist op basis van het getal 666 vermeldt hij wel, maar hij doet er zelf niet aan mee. Irenaeus is van mening dat als wij de naam van de antichrist hadden moeten weten, de auteur van het boek Openbaring ons die zeker had meegedeeld. Wanneer hij dit punt noemt, dateert hij het boek Openbaring aan het eind van de regering van keizer Domitianus – deze keizer

regeerde tot in het jaar 96. Irenaeus geloofde dat het raadsel van het getal 666 pas na de deling van Rome zou worden opgelost (Adv. Haer.V 30,3).

Irenaeus gaat ervan uit dat de antichrist drieënhalfjaar in de tempel zal zitten en dat daarna de verschijning van Christus zal plaatsvinden. Dit baseert hij op Dn9:25 (Adv. Haer.V 25,3). Na de verschijning van Christus en het oordeel over de antichrist volgt de regering van de rechtvaardigen (Adv. Haer.V 30,4) die daaraan voorafgaand, na het oordeel over de antichrist, zullen opstaan (Adv. Haer.V 35,1). Irenaeus geloofde in een duizendjarige regering van deze rechtvaardigen. Hij zag namelijk een relatie tussen de dagen van de scheppingsweek in Gn1 met zes perioden van 1000 jaar als fasen van de wereldgeschiedenis. De sabbat, de laatste dag van de scheppingsweek, komt dan overeen met de laatste periode van 1000 jaar van deze wereldgeschiedenis, dus met het Vrederijk (Adv. Haer.V 23,2). Toch zag Irenaeus met millennium niet als een Joods koninkrijk, want hij zag Israël als de kerk, het geestelijk nageslacht van Abraham. (Adv. Haer.V 34,1).

Samenvatting van Irenaeus' profetische positie

De toekomstverwachting van Irenaeus in *Adversus Haereses* kan dus als volgt worden samengevat: Hij verwachtte dat het Romeinse Rijk op een gegeven moment zou worden opgedeeld onder tien verschillende koningen. Nadat dit gebeurd zal zijn, zal de Antichrist zich openbaren. Deze zal de heerschappij over de hele wereld naar zich toe trekken en vanuit de tempel in Jeruzalem regeren over de ganse aarde. Er breekt dan een grote verdrukking aan voor de christenen. Na drieënhalf jaar komt Christus terug en dan zullen de rechtvaardigen opstaan. Christus zal dan samen met de rechtvaardigen duizend jaren lang heersen in zijn Koninkrijk.

Andere chiliasten

Andere chiliasten uit de eerste eeuwen van het christendom die we nog zouden kunnen noemen zijn Tertullianus (160-230), Cyprianus (3e eeuw) en Irenaeus' leerling Hippolytus (170-235). Daarnaast hingen ook de montanisten deze leer aan.

Men kan dus wel stellen dat de chiliastische toekomstverwachting een veel voorkomend onderdeel was van de eschatologie van de vroege christenen. Irenaeus stond hierin zeker niet alleen. Het was echter ook een controversieel onderdeel. Sommigen hebben zich er ook tegen verzet. Bijvoorbeeld Gaius, een presbyter uit Rome die leefde rond het jaar 200. Hij was ook een tegenstander van het boek *Openbaring*. En verder moet bij de uitdrukkelijke tegenstanders van het chiliasme ook de naam van Origenes (185-254) worden genoemd. Dit hangt ook nauw samen met zijn voorkeur voor een extreem doorgevoerde allegorische methode van Schriftuitleg. Voor Origenes was deze verwachting veel te letterlijk.

